

AITA DAMASO INTZA (1886-1986)

Goian bego

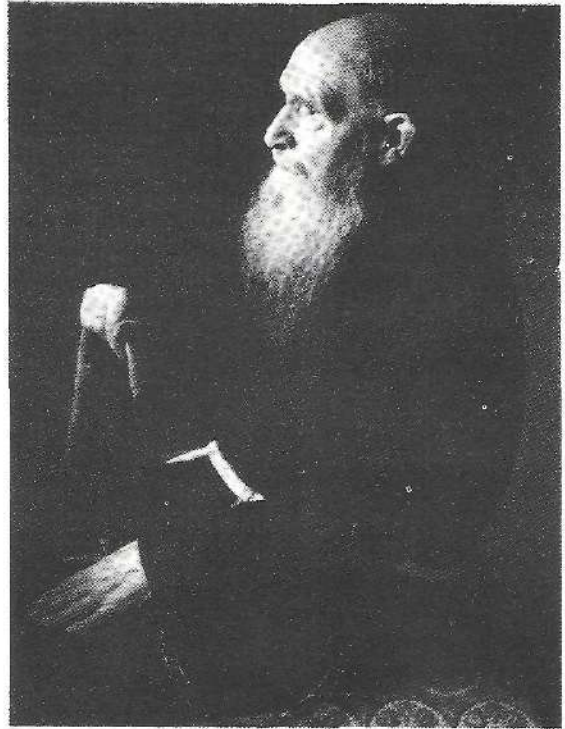
Aita Damaso Intza il da. Eun urte betetzera eldu gabe. Eungarren urtea gain-gaiñean zeukala-ta, omenaldiak prestatzen zitzaizkion euskal-idazleen artean ustetsuena zen oni, Euskaltzaindia leen-aldiko amabi izendatuetatik bizirik gelditzen zen bakar oni.

KARMEL aldizkariak oroimen berezia zor dio. Zergatik? Euskera utsezko aldizkarien alorra ia urratu gabe zegoen aldi gogor aietan, bi euskal-aldizkarien sortzaille eta zuzendari izan genduelako (Irugarren Prantziskotarra, 1913, eta Zeruko Argia, 1919). Eta orrez gaiñera, ain euskalzale zintzo oni beste batzuk arrera mukerra egiten asi zitzaizkionean, gure aldizkari onen orrietara etorri zelako aterpe billa. *Irugarren Prantziskotarra* kalerratu aurretik *Jaungoiko-Zale* genduñ Bizkaian euskera utsezko aldizkari bakarra, urte bete leenago ibilten abiatu zena, 1912n. Sei urte geroago, 1919n, aterako zuen beste bat: *Zeruko Argia*, Naparroako kaputxinoen aldizkaria.

Aita Intza 1912, azaldu zen euskal-idazleen artera, *Euskal-Esnalea* euskera-erderazko aldizkariak antolatutako sariketa batean saria eramandako ipui batekin: *Martin zintzoa*, napar euskera jator gozoan ondutako ipuia.

Migel Olasagarre izan zuen bataioko izena, 1902n Kaputxinoen soiñekoa jantzi zuen arte, Kaputxinoetan izen barria

artu zuen: Damaso, eta abizentzat, deituratzat, Kaputxinoek oi zuten bezala, bere jaioerriaren izena, Intzan jaioa baizen orain eun urte, 1886n, urriaren emeretzian.

Iruñen 1910n apaiz eginda, laster asiko da Napparroan zear batez ere euskal errietan Jaunaren itza ots egiten, eta Asisko Santuaren gogo-giroa adierazten. Erri euskaldun aietara irtetze onek ez dio gutzi lagunduko bere aurtzaroko izkuntza bakarra sakonago ezagutzen eta gure erriaren ariman barnago sartzen. Euskeraren eta erri-jakintzaren iturririk garbietenan murgildu-

rik zebillen. Ala egingo zaigu bera euskal-esaera zarren biltzaille berdingabea.

Aita Damasoren bizian iru aldikada

Iru aldikadatan banandu genezake. Aita Intza zenaren bizia, idazlearen bizia; 1912tik 1936-ra artekoa; 1936tik 1968ra iraiñokoa, eta 1968tik il zaigun artekoa.

Leenbiziko aldikadan, aipatutako bi aldizkarien sortzaille eta zuzendaria da; Euskaltzaindia sortzen lagundu du, Euskaltzaindiaren sorrerako, bera ere euskaltzain oso egingo dute, Akademia onen sorrerako amabi euskaltzainen arteko; Euskaltzaindiaren eragitez 1923n Donezteben egin diren Euskal egunetan izlari eta jai aien berri-emaille; 1928 inguruan, Naparroan *Euskeraren Adiskideak* alkartearen sortzailletakoa eta alkarte orren sustatzaile. Aldikada onetan liburu batzuk ere ateratzen ditu, eta beste batzuei bidea urratu.

Bigarren aldikadan Euskalerrria utzi bearra izan du, emengo euskal-lanei agur esanda. Anaien arteko gerratea piztu dutenek ez dute euskerarekin eta euskaltzaleekin ezer nai. Étsairik andienetakotzat artu dituzte. Bizirik irteteko ere estu eta larri ibilliko dira. Aita Kaputxiño mordotxo batek lortu du bizirik gelditzea, baiña erriktara joan bearke dute. Aita Intzak Chilerako bidea artu bearke. Eta Chilen egingo ditu ogeta bi urte. Izen ederra irabaziko du bere eliz-lan onarekin eta *Constitución* irikoak bere seme kutunen zerrendan artuko du. Atzerri artan, orraitio, ez du bere euskal-lana uzten, Gure artean giro ito batetik oberako al-daketatxoa agertu danean, batez ere, 1954n *Zeruko Argia* berriz kaleratzen asi zenean, an agertuko da Aita Intzaren izena berak bialitako lantxoan azpian. An agertuko da bere esaera zar mor-doekin ere noizik bein.

Laugarren aldikadan, 1968n Amerika utzi eta Euskalerriratu danean, bereala agertzen da Euskaltzaindiaren batzarretan parte artzen. Gütxienez, 1972 garrenera arte. Iruñian liburu berri bat edo beste ere aterako du.

Andi-andika, Aita Intzaren bizitzako gorabera eta joan-etorrian berri eman ondoren, goazen orain berri xegao batzuk ematen.

Aita Intza euskaltzain

Irugarrengo Prantziskotarra aldizkariaren zuzendari izateak eraman zuen gure kaputxinoa Euskaltzaindiaren sortzaille izatera. Onek argibidea eskatzen du. Oñatiko batzar ospetsuak erabaki zuen 1918n euskal-akademia sortzea, eta an agertu zuten leenengo lau akademikok beren izendapena, Azkue, Kanpion, Urkijo eta Eleizalde izan ziren. Beste sortzi akademiko autatu bear eta nortzuk izango, orduan Euskalerrian ziren aldizkariaren zuzendariak edo beren ordezkioak erabaki bear zuten. Auek ziren: *Jaungoiko-Zale*, *Irugarren Prantziskotarra*, *Euzko-Deya*, *Jesusen Biotzaren Deya*, (laurok euskera utsezkoak), *Euskal-Esnalea*, *Euskalerraren Alde*, *RIEV*, *Euskalerria*, eta Baionako *Eskualduna*. *Irugarren Prantziskotarra* orren zuzendaria bera izan zen 1919 urriaren bostean artarako egindako batzarrean. Ez zen orduan Aita Intza izendaturik gelditu. Napartarren aldetik Jose Agerre izan zen autatua. Baiña Agerre jaunak ez zuen Akademia sortu berriaren batzarretara agerketarik egiten (leenengo batzarrera bai, bestetara ez), eta beste akademiko barriek Aita Intza aurkeztu zuten Agerre-ren ordeko, eta euskaltzain oso izendaturik gelditu zen kaputxinoa.

Iruñen 1920-ko uztailaren 23n izandako batzarrean. Orre-la gertatu zen Aita Intza leenengo amabi euskaltzain osoen arteko, Agerre naparraren utsunea betez. Alik eta lasterren egin bearko du sarrera itzaldia. Sei illabeteko epea eman diote.

Andik sei illabetera Elizondon da sarrerako batzarra, urtarillaren 27n, Elizondoko auzo-etxean. Sarrera-itzaldi orretan erakutsiko ditu izlariak kargu edo omen ori artzeko izan zituen bildur eta kezkek. Leenik, beldurra izan du euskaltzain izatea onartzeko. Eztu bere burua ikusi orretarako gai. «Sei illabete dira gaur nere gaiñ artzera noana eskiñi zitzaidan ezkeroz; ta ala ere

nere gorputzetik oraindik ez da atera berri onekin nere biotzean sartu zan bildurra. Nor naiz, alde batera, onelako omena edo onra neri egiteko ta beste aldera txarragoa dana, non daukat onelako eginbidea betetzeko bear dan argitasuna ta jakinduria?

Bere etxeko nagusiak adore emanik kendu zaizkio bildur eta kezkok, esan zizkion itzokin: «Desakezuna egizu eta ez zaizu geiago eskatuko».

Bigarren kezkabidean: Itzaldian azaltzeko gaitzat zer artuko duen, zertaz itz egingo duen. Eta naparra den ezkerro, eta Naparroako euskalkitik euskaltzain egiña, ango euskeraren alderdien bat azaldu nai du. Zein alderdi? Naparroako aditz-laguntzaillea zuketazko esakeran. Eta lanari ekin dio. Ez du, bere ustez naparroa guztia nai bezin ondo ezagutzen eta erriz erri ibilli da gaiak biltzen, erri batetik eta ibar batetik besterako berdintasunak eta ezberdintasunak jasotzen. «Txorotako artu naute erritar batzuek», aitortu du berak. «Gure izkuntza zein den ederra, aberatsa eta maitagarria dan ez dakiten asko arritzen ziran lengo sei illébetean ainbeste jirabira euskeragatik egiten ni ikusita. Araba ondoko Ziordiatik asita Erronkarirañoko euskera derabilten baztar geienentsuetan ibilli naiz ango euskeran zerbait aldaketa izan zitekela sumatu ezkerroz. Ez naute izutu bide luzeak edo azkarrak. Zertako artzen nituen alako nekeak esaten zidaten askok. Baña pitxirik ederrenak itxasoaren erraietetan izkutatzen diran bezala, esanerarik politenak gure erriaren ezpañetan arkitzen dirala dakigunok, ezereztat ematen ditugu gure neke guziak, zerbait berri arkitzen degunean».

Erriaren esaera politak, gure izkuntzaren pitxiak biltzeko deia orduan entzun nuela dirudi. Baiña sarrerako itzaldian Naparroako aditz laguntzaille aztertzer mugatuko du bere gaia. Txorrotzat artzen zuten erritar euskaldun aiek, jakiña, ez zekiten «euskal-izkuntza» arrigarria bada... (Intxauspe kalonjearekin dio berak), aditza edo berboa duela bere galdorra ta bere goragarria, aditzean agertzen bai ditu (euskerak) bere anditasuna ta bere baztargabeko aberastasuna.

Eta gaian sartuta, napar-euskeretako aditz laguntzallearen

azterketa luzea egingo du, bi zatitan bananduta. Eta leenengo zatian, aditz laguntzaille ori, Naparroako idazle zaar eta gramatikarietan. Alkarren ondoren aztertu ditu 1609n Venegaz Iruñeko gotzaiak Kristoren Gorputz-jaietarako jarri zuen sariketan sarituak izan ziren koplak; Beriain-en Dotrina (1626); Felipe IV garrenaren illobirako Frantzisko Aleson, Bianako semeak, ondutako neurtitzak (1665); Axular andiaren *Gero*, 1864n argitaratutakotik; Sebastian Mendibururen ainba liburu; Aita Karlos Fuenterrabia kaputxinoaren misiotako itzaldiak (1775); Lizarraga Elkanokoaren lan argitaratu eta argitaragabeak; Munarritzko apez baten itzaldiak (1826); Joseph Nabarlaz, Markirriaingo apez jaunaren lantxo bat; Bonaparte Printzearen Euskal-aditzazko liburu andia; Bruno Etxenikek Baztango euskerara itzulitako Jonas Profezia eta Labaingo dotriña, eskuz idatzia; Iruñeko karmeldarretako Elias anaiak utzi zioa (Karmeldar au giputza zan, naparroa geienean oiñez ibillia, eta iñoiz, bere ibillaldietan bildutako itz-mordo galanta biali zion Euskaltzaindiari, Euskera aldizkarian irakur daitekenez); Gramatikarien arten Bitoriano Huizi apaizarena, 1899koa, aztertu zuen. Iturri guztiok bildu eta aztertu zituen napar euskaldunen aditz laguntzaillea aztertzeke. Eta ez zan orduan ain gauza erraza olako iturriak aurkitzea. Orixe izan zen Itzaldiaren leenengo zatiaren gaia.

Bigarren zatia ez zion neke gutxiago eman, noski. Naparroa osoa arakatzen du erriz erri, ibarrik ibar. Alde guztietako aditza aztertu du eta leku bakoitzeko aditz laguntzaillearen formak aurkeztu. Sei illabetetan egiteke, lan izugarria benetan, ordura artean gutxi jorratuteke alorren egiña. Euskaltzaingoa benetan sartu zuela argi erakutsi zuen. Eta ez uste lan ori lekuz lekuko bitxikeriak biltzeko asmotan egin zuenik. Ez; elkarren arteko antzak aztertu eta ezagueraziz, itzaldiaren amaieran, batasunerako urratsak emateko deia egin zuen, eta artan saiatzeko eskaria egin zien, batez ere, Naparroako erri-agintarici eta apez jaunei. Berak ere, olakoxe alegiñak egiten zituela esan genzake bere itzaldietan eta bere aldizkarian orrietatik, lekuan lekuko bitxitasun edo bitxikeriei amor eman gabe, napar euskera batu antzekoa egiten saiatuz.

Itzaldi onetan azaldu zuen gaiaren geigarri antzean, beste bi lan argitaratu zituen Aita Intzak Euskaltzaindiaren aldizkarian: bata, Burundako aditzaz 1922n, eta bestea Larrungo euskalkiaz 1958n, Chiletik zala argitaratua, bear bada, Euskaltzaindiaren paper artean gelditzen zen antziñago egindako lana.

Esaera zarrak, euskaldun jatorrei gelditzen zaizkien esaera zuur garbiak aipatu zituen izlariak Elizondoko itzaldi artan. Olako esaerak biltzen maisu izan dugu bera. Eta noizik bein, mordoak eramaten zituen euskaltzainen billeretara eta Euskara aldizkarian argitaratu ziran aintza 1926-27-28 urteetan. Chilen zela eta Chiletik itzulitakoan aurrera eraman zuen lan ori, 1963-64 eta 1972ko Euskera aldizkarian agertzen danez. Berari zor diogu, Euskaltzaindiaren urrezko eztaietarako idatzita, Euskaltzaindiaren batzarrak nola izaten ziren, bakoitzak batzar aietan nolako jardura zuen berri ematen digun txosten labur polita. *Euskera* aldizkarian azkenengo lana Fermin Irigarai «Larreko» zenaren omenetan Auritz-en irakurritako itzaldia du. Euskaltzaindiaren barruko giroa itogarri egin zitzaion, eta andik aurrera, orregatik eta urteen crasanez, ez zuen Euskaltzaindiaren batzarretara agertzerik egin. Orduan biali zuen lan bat edo beste gure Carmel onetan agertzeko, baiña Euskaltzaindiari bere garbitasuna emanda.

Aita Ondarrak, 1968n, Euskaltzaindiari eskaria zuzendu zion Aita Intza ohorezko euskaltzain egin zezaten. Euskaltzain oso dena ohorezko egiterik ez zegoela erantzun zitzaion; laster zetorrela Intza euskaltzain egin zenetik berrogeta amargarren urtea, urrezko ezta-urtea, eta orduan izango zela omenaldi berezicen bat egiteko ordua Ordu ori, argi denez, ez zitzaion egin berrogei urtera eldu den arren.

Euskal-idazle

Aita Intzak urte luzeak eman zituen idazten. Euskera gozo garbi errazaren jabe den idazlea da. Lenengo aldikadan, 1912tik 1936erañokoa idatzi zituen euskal lan gutxi batzuk ezartzen

zaizkio: *Kristau Ikasbidearen* I ta II garren sariaren azalpena, 1924 argitara emana, eta Aita Polikarporekin batean Erriarentzat Litu-rgia sailleko libururen bat. Leentxeago aipatu ditugu Esaera Zarrak, Euskera aldizkarian argitaratutako esaera saila.

Azken urteotan, nik ikusi dudanetan, bere karpetetako idazlanak (sermoi eta abar)-sailkatzen eta Luis Jauregi «Jautarkol» zenaren olerkiak biltzen aurkitu izan dut. Karpetetako itzaldie-tan bat zuen maiteago, gaztetan Erronkarin egindako erronka-rierazko itzaldia zuelako. Jautarkol idazlea bere kutuna izan zuen beti, aren gaztetako olerkiak ateratzeko *Zeruko Argia-ren* orriak eskiñi zizkionetik. Berak argitaratu zuen Zeruko Argiak zerabi-llen irarkolan, aren *Biozkadak* olerkizko bilduma eta berak egin zuen itzaurre gozo ta txukun batean, olerkari gaztearen aurkez-pena. Berak atera erazi zion oraintsuago Gipuzkoako Aurrezki-Kutzari liburu aren bigarren edizioa. Baiña edizio au, Aita Int-zaren asmotan, Jautarkol-en olerki-bilduma osoago baten lee-nengo tomoa izango zen. Eta tomo prest jarri zuen imprentara-ko. Neronek ere lagundu nion bilduma olerki bat edo beste geiagoz osatzen, Jautarkolek neri utzitako kopia batetik. Eta gure kaputxinoak mundu ontatik naigabetxorik eraman badu, nik uste, bat au izan du: Aurrezki-Kutzak ez ziola bere eskariari erantzunik, baiezkorik beintzat, eman. Bigarren tomo ori argita-ra gabe gelditu da nonbait Aita Intzak utzitako paperen artean.

Naparroako Diputazioa adiguritsuago eta gizabidetsuago ibilli zen berarekin. *Temas de cultura popular* liburutxo-sail bat ateratzen asi zen 1967 inguruan. Berrogeta amargarren tomoa, 1969 agertu zen, Aita Esteban Adoingo kaputxinoari eskiña. Liburutxoak erdera utsean agertu izan dira beti. Baiña Aita Int-zari esker, Adoingo Esteban orrena euskeraz ere atarako zen, aita berak euskerara itzulita.

Naparroako Diputazioak gure kaputxino onen alde egin-dako beste adei-erakutsi bat Naparroako esaera zarrak argitara-tzea izan zen. Orretarako, berak bildutako esaera guztien artean autaketa bat egin bear zuen eta Naparrakoak zirenak bakarrik sartu bilduman. Diputazioak berak bilketa are luzeago bat egite-

ra bultzatu zuen, eta or doa bera berriz ere erriz erri billa. Eta ura bai fraidearen poza, gutxien uste duen lekuan esaera mor-
do-a aurkitzen duenean. Orixe gertatu zitzaion euskera ia galdua
duen erri batean, Saraitzuko Espártzan, berak Latxaga apaizaren
Jakara oñez Naparroan zear liburuari egin zion itzaurrean (1976),
zionez: «Orain iru urte or bildu nituen egun batez 30 esaera zar,
lau gizonen artean».

Olako bilketaz osoturik dago Aita Intzaren azken liburu
ori, Naparroan bildutako 2.500 esaera zarrezko liburu. Or sail-
katu ditu erriz erri eta noizik bein argibide egokiz ornituz libu-
ru txukun prestatutakoan eta edizio txukun batean. Euskal-
esaeren bildumarik baliotsu eta txukunena Aita Intzarena.

Euskal-aldizkariaren eta gure zorra

Baina Aita Intzaren euskal-idazle lana neurtzerakoan, ez
diogu begiratu bearko aipatu ditugun liburuen zerrendari baka-
rrik. Bi aldizkari sortu eta zuzendu zituen delá ez dezagun aaz-
tu. Ez ditzagun aaztu aietan idatzi zituen idaz-lanen zerrenda lu-
zeagoa. Ez dezagun utsera bota aldizkariok sortzeaz bakarrik era-
kutsi zigun aurrera egiteko kemena. Bide-urratzaile izan dugu
bide barrien erakusle. Oraingo gizaldiak dana eginda aurkitu du.
Askok jakin dute kukuarena egiten ere: iñoren kabian sartu. Aita
kaputxino onek ez zuen bere aurretikoen kabirik aurkitu. Bera
izan zen leena euskera aldizkariaren bidez plazaratzen Naparroan.
Aldizkari oietan bera izan da geien idazten zuena, Aita Polikar-
po zanak bein aitortu zuenez, Aita Intzaren inguruan sortu zireni
beste idazle batzuk ere: Aita Yurre, Aita Polikarpo bera, Aita
Arbelaiz, Aranaz eta abar. Gerrateko ezbearra gertatu ez balitz,
bestelako loraldia izango zuten aita onek sortutako landareak.

Zeruko Argiak, zorionez, bigarren pizturaldia izan zuen eta
pozik etorri zen aren orrietara Aita Intzaren luma bere alegi-
ñean indar ematera. Ezta esatekoa zein besteko samiña artu zuen
berak bere beñiolako seme kutuna, oso osterantzeko bidez ar-
tzen ikusita, batere elizkoi ez zen idazle batek bein Zeruko Ar-
gia ori infernuko illuna biurtu ez ote zen esateraiño.

Aita Intzaren aldizkarietako idazlearen alderdia eredutzat agertu nai degu gaur, gure aldizkari onen orrietatik. Euskal-aldizkariaren sorrera eta aurreranzko urratsak garbi azaldu ditezenean, Aita Intzaren izenak sor zaion omena beariko du.

Goian bego gure euskal-idazle jatorra. Goian bego euskal-aldizkariaren bide urratzaille azkarra izan duguna. Eta bizi bedi aren oroitza esker onez euskaldunen eta euskal-idazleen gogobiotzetan!

L. Akesolo